

ŞƏKİ-ZAQATALA BÖLGƏSİNDƏ YAŞAYAN AZSAYLI XALQLARIN ADQOYMA MƏRASİMİNİN BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Musayeva Sahibə Xəlil qızı

*AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun dissertantı
aliyarbeyova.s@mail.ru*

Açar sözlər: *Şəki-Zaqatala bölgəsi, “Kitabi-Dədə Qorqud”, adqoyma mərasimi, qəhrəmanlıq, mərasim nəğmələri*

Şəki-Zaqatala bölgəsindən toplanmış folklor mətnləri, etnoqrafik materiallar, həmçinin dil faktları bu bölgənin “Kitabi-Dədə Qorqud” dünyası ilə yaxından bağlı olduğunu göstərir. Bu bölgədə yaşayan azsaylı xalqların adətlərində uşağın anadan olması və adqoyma mərasimi arasında ciddi bir fərq yoxdur. Məqalədə isə azsaylı xalqlardan olan saxur və avar, eyni zamanda Şəki bölgəsi öz əksini tapır.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЦЕРЕМОНИИ ИМЕНОВАНИЯ ДЕТЕЙ ЭТНИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ, ПРОЖИВАЮЩИХ В ШАКИ-ЗАГАТАЛЬСКОМ РЕГИОНЕ

Мусаева Сахиба Халил гызы

Ключевые слова: *Шеки-Загатальский регион, «Книга-Деде Горгуда», ритуалы именованья, героизм, обрядовые песни*

Фольклорные тексты, этнографические материалы, а также лингвистические факты, собранные в Шеки-Загатальском регионе, показывают, что этот регион тесно связан с «Китаби-Дада Горгуд». Нет существенной разницы между рождением ребенка и именованья ребенка в обычаях меньшинств, проживающих в этом регионе. В статье отражены меньшинства сахур и авар, а также Шекинский регион.

SOME FEATURES OF CHILD NAMING CEREMONY OF ETHNIC MINORITIES LIVING IN SHAKI-ZAGATALA REGION

Musaeva Sahiba Khalil

Key words: *Sheki-Zagatala region, “The Book - Dada Gordud” epic, child naming ceremony, heroism, ritual songs*

Folklore texts, ethnographic materials, as well as linguistic facts collected in the Sheki-Zagatala region show that this region is closely connected with the

Kitabi-Dada Gorgud world. There is no significant difference between childbirth and child naming in the customs of the minorities living in this region. The article reflects the Sahur and Avar minorities, as well as the Sheki region.

Gənc ailələrdə uşağın dünyaya gəlməsi ən vacib hadisə sayılırdı. Hər bir gənc azərbaycanlı ailəsində uşaqların dünyaya gəlməsi böyük sevinclə qəbul edilir və körpə böyük sevgi və qayğı ilə əhatə olunurdu. İndiki dövrdə bu öz aktuallığını o qədər də saxlamasa da keçmişdə bir uşağın doğulması ərəfəsində ailədə xüsusi hazırlıqlar görülür, körpəyə paltar tikilir, yataq və beşik hazırlanırdı. Daha sonar isə adqoyma mərasimi ilə bağlı şənlik təşkil edilirdi. Aparılan tədqiqatlarda göstərilədiyi kimi, günümüzdə doğum gününün ad günü kimi adlandırılmasının bu məsələ ilə birbaşa əlaqəsi vardır. Bir sıra xalqlarda bugün doğum günü adlandırılır. Yəni digər xalqlarda insanın doğum günü onun dünyaya gəldiyi gün hesab olunursa, bizdə isə insanın doğuluşu onun ad almasından başlayır. Daha dəqiq desək, hələ hünər göstərməmiş, ad almamış adam şəxsiyyət sayılmırdı, buna görə də onun dünyaya gəlişini bayram etməyə də ehtiyac duyulmurdu.

Azərbaycan xalqının etnoqrafik irsinin də ailə məsələlərinin özünəməxsus yeri vardır. Ailə məsələlərində adqoyma adətinin öyrənilməsi də etnoqrafik baxımdan xüsusi maraq doğuran məsələlərdən biridir [1,s.148]. Adqoyma mərasiminin keçirilməsi qədim köklərə malik olub oğuz türklərinə məxsus vacib adət və mərasimlərdən biridir. Çünki ad insanın varlığını, mövcudluğunu təsdiq edən əsas vacib aktdır. Türklərin mifik təfəkküründə advermə yaradılışın rəmzidir, ad əzəldir, daha əvvəl yaranmışdır. Adətən bu mərasim, uşağın doğulduqdan sonra yeddinci və ya onuncu günündə keçirilir. Lakin əgər qohumlar körpəyə necə ad verəcəyinə dair razılığa gələ bilməzlərsə bu mərasim hətta uşağın doğulmasından bir ay sonra belə keçirilə bilər. Azərbaycanda böyüklər (nənə və baba) dura-dura anadan olan uşağa ata və anasının ad qoyması hörmətsizlik sayılırdı. Ona görə də əvvəlcə onlara müraciət edilir, rəy birliyi ilə razılıq əldə edilir. Körpənin ata və anası razı olmasalar da, çox vaxt qəbul etməli olurlar. Əks təqdirdə bu böyüklərə – evin ağbirçəyinə və ağsaqqalına qarşı ədəbsizlik sayılır [1,s.155]. Adlar millilik nişanəsidir və başqa dillərə heç vaxt tərcümə olunmur.

Advermə türklərdə sadə bir ritual deyil, hər şeyin yaranması, ilkin, başlanğıcı mənası daşıyan ritualdır və “Dədə Qorqud” kitabında bu missiya Dədə Qorqudun, Qorqud Atanın üzərinə düşür. Dastanda oğuzlar öz uşaqlarına, yeniyetmələrə və gənclərə adları xüsusi idman yarışlarının nəticələrinə görə qoyurdular: “Advermə motivi dastan ənənəsində qəhrəmanın epik bioqrafiyasını tamamlayan magik xeyir-duadır. Bundan sonra motivlər süjet xəttində hadisələrin qəhrəmanlıq fonunda getməsinə təmin edir” [2,s.11]. Digər

bir yerdə isə deyilir: “Ol zamanda bir oğlan başkəsməsə, qan dökməsə, ad qomazlardı” [2,s.53]. Göründüyü kimi, ad elə-belə verilməz və bu bütün oğuz igidlərinin qarşısında, onların toplaşdığı yığıncaqda – qonaqlıqda verilərdi. Maraqlıdır ki, bu mərasimin izləri hələ də türk təfəkküründə öz varlığını qoruyub saxlayır.

Şəki-Zaqatala bölgəsindən toplanmış folklor mətnləri, etnoqrafik materiallar, həmçinin dil faktları bu bölgənin “Kitabi-Dədə Qorqud” dünyası ilə yaxından bağlı olduğunu göstərir. Şəki rayonunun Göynük kəndində övladından narazı olan valideyn onu belə danlayır: “Ad batırif yurd itirən” [3,s.342]. Yəni adın batması, ləkələnməsi bütövlükdə yurdun, daha da irəli getsək, statusun itirilməsi kimi dəyərləndirilir. Qax rayonunun Sarıbaş kəndində işlədilən deyim isə belədir: “Adımı düz de, mənə beş çanax düyü töküb, ad qoyublar” [4,s.261]. Bu ifadədə ada münasibət özünü qabarıq şəkildə biruzə verir. Beləki böyükələr tərəfindən verilmiş adın qəsdən düz deyilməməsi təhqir hesab olunur və qarşı tərəfdə haqlı olaraq qıcıq yaradır. “Beş çanax düyü tökmək” ifadəsi isə adın elə-belə deyil də, adlandırılacaq uşağın şərəfinə məclis təşkil edib, orada ona ad verilməsinin sübutudur. Bölgədə işlədilən “İgid odur, Aladağda at oynada” [4,s.61,368] və yaxud “Şöhrət at belindədir” [4, s.225] deyimləri də müəyyən mənada “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı ilə əsləşməkdədir. Atın türk xalqlarının məişətində oynadığı rolu xatırlamaq bu baxımdan yerinə düşür. Ucsuz-bucaqsız əraziləri at belində fəth edən türk üçün at vazkeçilməzdir. Atla düzgün rəftar, atı hətta namusu saymaq türk xalqları üçün xarakterik haldır. Dastan qəhrəmanlarından bir neçəsinin epiteti də məhz atla bağlıdır: At ağızlı Aruz qoca, Boz aygırlu Beyrək və s.

Zaqatala bölgəsində yaşayan azsaylı xalqlardan əslən saxur olan Əhmədova Xanpərinin məlumatına əsasən uşağın doğulmasından 40 günə qədər evin küncündə 1 stəkan suyun içinə yumurta qoyulur. Uşağın 40 günü çıxanda isə qədimdən indiyə kimi nəsilədən nəsilə ötürülən dolçaya su tökməklə uşağı çimizdirirlər. Uşağın ad qoyulması ilə bağlı isə bizim kənddə- Gözbaraxda xüsusi bir mərasim isə keçirilmir [5]. Gözbarax kənd sakini Rəfiyeva İradənin dediklərinə əsasən, həm yenicə doğulan uşağın həm də ananın qoluna kəhrəba bağlayarlar. Həmçinin uşağı bəd nəzərdən qorumaq üçün beşiyinə dağdağan ağacından hazırlanan muncuq asarlar. Saxurlar adları qoyarkən əsasən nəsil şəcərəsinə üstünlük verirlər, yəni uşağa ad qoyarkən saxurlar nəsil adlarını çox müraciət edirlər. Eyni zamanda bölgədə daha çox yayılan adların bir qismi hörmət və ehtiram əlaməti olaraq dini adlardan da götürülür [6].

Balakəndə yaşayan azsaylı xalqlardan əslən avar olan Atayeva Könülün dediklərinə görə uşağın 40-ı çıxana kimi ana və körpə bayıra çıxmamalıdır. Uşağın 10 günü çıxanaqədər heç bir məclis təşkil olunmaz, 10-u günündən sonra isə ehsan verilir. Qadınlar vəkişilər üçün ayrı məclislər təşkil edilir. Qadınlar belə məclislərdə başlarını örtür və dizdən aşağı paltar geyinirlər. Adqoyma

mərasimində ilk öncə qurandan ayələr oxunur daha sonra uşağı (qız və ya oğlan fərqi yoxdur) imamın qucağına verirlər o da körpənin qulağına onun adını 3 dəfə təkrarlayır. Bu mərasimə qadınlar iştirak etmir. Həmçinin körpə uşağın dodağına bal çəkilir bu da onun həyatının gözəl, şirin keçməsi üçündür. Bəzən bal halva, qənd və ya konfetlə əvəz edilir. Uşağa adı seçilməsi isə hər iki tərəfin ağsaqqal, ağbirçəklərinə həvalə edilir. Demək olar ki, bölgədə kəndindən asılı olmayaraq bütün avar kəndlərində Şamil və Hacı Murad, Murad adlarına daha çox rast gəlmək mümkündür [7].

Adqoyma mərasimi ilə bağlı oxunan nəğmələr məişət mərasimi nəğmələrinin bir qoludur. Ümumiyyətlə, folklorada adqoyma bir motiv kimi iştirak edir. Əgər məişət nəğmələrinin bir qolu olan doğum nəğmələrində qadının sağlamlığı, körpənin həyata qədəm qoymasının uğurlu, qədəmlərinin düşərli olması tərənnüm edilirsə, adqoyma mərasimində oxunan nəğmələrin məzmununda uşağı yad ruhlardan qorumaq, qoyulan adın ilahi qüvvələr tərəfindən bəyənilməsi arzusu hiss olunur. Bu, “Kitabi-DədəQorqud”da da özəksini tapır.

Ədəbiyyat

1. Bünyadova Ş. Orta əsr Azərbaycan ailəsi. Bakı, 2012.
2. Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı, 2004
3. Şəki folklor örnəkləri, III kitab. Bakı, 2016
4. Tahirzadə R. Sarıbaş və sarıbaşlılar. Bakı, 2013

Söyləyicilər

Şəxsi ekspedisiyadan

5. informator Bakıda yaşayan əslən saxur olan 1993-cü il təvəllüdü Əhmədova Xanpəri
6. informator Zaqatala rayonu, Gözbarax kənd sakini 1978-ci il təvəllüdü Rəfiyeva İradə
7. informator əslən avar olan Bakıda yaşayan 1990-cı il təvəllüdü Atayeva Könül